

KUR'AN'DA HZ. PEYGAMBER'İN GÜNAH İŞLEME İMKÂNI (Nisa Suresi 105-107. Ayetler Örneği)

Süleyman PAK*

Özet:

Kur'an'da günah ile ilgili farklı kavramlar kullanılmıştır. Peygamberlerin günah işleyip işleyemeyeceği meselesi de bazı görüş ayrılıkları bulunmakla birlikte ismet kavramı ile tanımlanmıştır. Bu çalışma, Kur'an'da yer alan ve Hz. Peygamberin şahsına hitap ederek emir ve nehy kalıbında kendisini uyaran konuların günah kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği hususunu Nisa suresi 105 ve devamındaki ayetlere konu olan bir mesele örneğinde incelemektedir. Müfessirlerin bir kısmı ayetlerin inişine neden olan olayı merkeze alarak konuya açıklama getirirken, bir kısmı da ayetlerdeki murad-ı ilahinin ne olduğuna ve her döneme hitap eden mesajına dikkat çekmektedir. Bu da doğal olarak Resûlullah'ın (s) olaydaki konumunu değerlendirmeyi zorunlu kılmıştır. Ayetlerde her ne kadar hitap elçiye olsa da onun bu fiili işlediğine dair hiçbir bilgi bulunmamaktadır. O halde hitap hüküm verme makamında olan her mükellefi kapsamaktadır. Onun kanaatinin günah kapsamında değerlendirilemeyeceği, aksine adaletin tecelli etmesinde kendisine ilahi yardımın geldiği ve Allah'ın, elçisini olumsuz sonuçlara yol açan meselelerde daima koruduğu anlaşılmaktadır. Ayetlerdeki hitap tarzının Kur'an'ın üslup özelliği ile ilgili olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Günah, Peygamber, İctihad, Hüküm, İstiğfar.

The Possibility of The Prophet's Committing Sin in the Qur'an (Example of Surah an-Nisa/105-107)

Abstract:

The different concepts related to sin were used in the Qur'an. The question, whether the Prophet committed a sin or not, was determined with some difference of opinions in the concept of 'ismat'. In this article, we examined that the possibility of the Prophet's committing sin according to ayats which are addressing directly to the Prophet Muhammad by warning him, in the Qur'an's example of surah an-Nisa/105 and more. While some muslim interpreters explain this incident which is caused the revelation of the ayats, the others remark the divine aim of these same ayats and its' lasting message. Inherently, this fact requires to take the situation of the Prophet into consideration. Although the ayats address directly to the prophet himself, there is no information about committing sin of the Prophet. Consequently, the address contains all (muslim) obligants those who are entitled to judge. We conclude that attitude of the Prophet was not considered as sin, on the contrary, divine aid reach to him and Allah protect his messenger against adverse conditions. And we can say that the manner of addresses in ayats is about the Qur'anic wording.

Keywords: Sin, Prophet, Jurisprudence, Provision, Forgiveness.

* Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, suleyman.pak@gop.edu.tr

Giriş

Kur'an'da Allah Resûlü (s) Hz. Muhammed'in şahsına hitaben gelen ayetlerin içerdiği emir ve nehiyeler onun şahsına ait bir hususiyet mi yoksa ona tabi olanları da sorumluluk altına almakta mı olduğu hususunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Ayrıca bu konu nüzûl sebeplerinin ayetlerle ilgili yoruma getirdiği açıklık ya da anlamı daraltma tartışmalarını da yakından ilgilendirmektedir. Çünkü bazı müfessirler ayetle ilgili aktarılan olayı temel alarak ona açıklama getirmekte, bu da bazen zihinlerde ayetin sadece o döneme ait düzenleme olduğu vehmini doğurmaktadır. Hatta nüzûl sebepleri ile ilgili ileri sürülen olayın hususiliğinin mesajın umumiliğine mani olmadığı ilkesi bazen işlevsiz kalmakta, ayetler belli döneme ait açıklamalardan ibaret olarak algılanmaktadır. Oysaki nüzûl sebepleri ayetin tarihi arka planı hakkında bizi aydınlatırken, onu daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Ancak onlar rivayet şartları açısından sahih olsalar bile ayetin tefsiri için tek başına yeterli değildir.

İçerisinde uyarı barındıran ve doğrudan Allah Resûlü'nün (s) şahsına hitaben nazil olan ayetler onun bazı fiillerinin günah kapsamında değerlendirilmesi sonucunu doğurmuş, özellikle Kelam âlimleri, peygamberlerin günahla ilişkisini tartışmış, ancak bazı farklı yaklaşımlar olsa da onların günahtan korunmuşluğu hususunda görüş birliğine varmıştır. İsmet sıfatı olarak kavramsallaştırılan bu husus, ayetlerin yorumunda da etkili olmuştur. Ancak bazı müfessirler ayetlerin inışindeki tarihi ortamı dikkate alarak bu tür ayetleri nakledilen olay çerçevesinde değerlendirmeyi uygun bulmuştur.

Peygamberlerin günah işlemesi konusunda Kelam ekolleri arasında görüş ayrılığı bulunmakla beraber onların risaletle ilgili hususlarda hata ve günah işlemekten korunmuş oldukları tespiti herkes tarafından kabul edilmektedir. Vahiyle bildirilen konularda peygamberlerin aksini yapması düşünülemez olduğundan, onların bu konularda günah ve hata kapsamında bir fiil işlemeleri mümkün değildir. Aksi halde risalet görevlerinin aksine bir durum oluşur ki o zaman peygamberlik görevi düşer. Bu açıdan görevin iç bütünlüğü bağlamında ilahi korunma da önem arz etmektedir. Ancak onların ilahi bilgilendirme yapılmadığı hususlarda içtihat etmesinin doğurduğu sonuçlara göre sorumlu olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Bir kısım âlim peygamberin içtihadının da ilahi murakabe altında olduğunu, hatalı durumlarda hemen uyarıldığını söylerken bir kısmı da onun Kur'an'ın temel ilkeleri doğrultusunda bir hata yapmayacağını, ancak detay konularda somut deliller doğrultusunda hareket ederken bazen yanılabileceğini ancak bu yanılığın da günah kapsamında olmadığını söylemektedir.

Peygamberlerin günah işlemesi hususunda en hassas davrananın Mutezile olduğu görülmektedir. Mutezile'ye göre peygamberler risalet görevleri öncesi ve sonrasında ister büyük isterse de küçük olsun her türlü günah işlemekten korunmuşlardır. Bunu da şöyle gerekçelendirmektedirler: Tebliğle görevlendirildikleri toplumlara öncü ve örnek olmaları ancak onların masum olmaları ile mümkün olur. Zira aksi olursa o zaman insanlar üzerinde hiçbir tesirleri kalmazdı. Bu ilkeye göre ayetlerde geçen ve onların günah işlediği zannını doğuran ifadeler nasıl telif edilecektir sorusuna da bu tür ayetler elçilerin konumuna uygun bir şekilde tevil edilmelidir şeklinde cevap vermektedirler.¹

Şia günah işlemekten korunma hususunda peygamberlere imamları da eklemekte ve her ikisinin de doğuştan masum olduklarını ileri sürmektedir. Onlara göre elçiler ve imamlar doğuştan itibaren şirk, küfür, yalan gibi büyük ve küçük her türlü günahattan, hata, yanılma ve unutmadan masumdur. Çünkü eğer aksi olsaydı, onların tebliğ ile ilgili güvenilirliği kalmaz, hiç kimse onlara inanmazdı. Bu da Allah'ın peygamber göndermedeki hikmeti ile bağdaşmazdı. Görüldüğü gibi imamlar hariç tutulursa Şia ile Mutezile bu konuda aynı görüşü benimsemektedir.²

Peygamberlerin günah işlemesi hususunda Mutezileye göre biraz daha yumuşatılmış bir görüşe sahip olan ehl-i sünnet, onların günah konusunda korunmuşluklarını risalet görevi ile başlatmakta, ancak ister nübüvvetten önce isterse sonra olsun onların kasten veya yanılarak yüz kızartıcı ve onur kırıcı bir suç işlemekten korunduklarını kabul etmektedir. Bunların dışında kalan hususlarda yanılarak veya unutarak hata yapmaları mümkündür, ancak Allah tarafından uyarılınca bundan vazgeçerler ve bu hususta tekrar yapmazlar. Kısaca özetlemek gerekirse, peygamberler, tebliğ ve tebyinde yalan söylemekten, şirk ve küfürden, kasten büyük günah işlemekten masumdur. Ancak, bilerek veya bilmeyerek küçük günah işlemleri ise mümkündür.³

Peygamberlerin günah işlemeye karşı ilahi bir koruma altında buldukları genel kabul görmüş bir ilkedir. Bu konuda zaman zaman farklı görüşlerin de ileri sürüldüğü bir gerçektir. Elçilerin toplum nezdinde tesir gücünün

1 Sadüddin Mes'ud b. Ömer b. Abdullah Teftazânî, *Şerhu Akâidi'n-Neseфіyye*, (tahk.: Ahmet Hicazi) Mektebetü'l- Külliyyatı'l-Ezheriyye, Kahire 1408/1988, s. 89; M. Ali Sâbüni, *Maturidiyye Akaidi*, (çev.: Bekir Topaloğlu) DİB Yay., Ankara 1979, s. 121-122; A.Saim Kılavuz, *İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul,2004, s. 240-241; Mehmet Bulut, "İsmet" DİA, İstanbul 2001, c. XXIII, s. 136.

2 Teftazani, *Akaid*, s. 90; Bulut, "İsmet" DİA, c. XXIII, s. 136.

3 Kılavuz, *İslam Akaidi*, s. 241.

varlığından söz ederken, günah ve risalet kavramlarının yan yana gelmesinin doğuracağı olumsuzlukları da görmek gerekecektir. Farsça suç anlamında bir kelime olan günah, dini bir kavram olması sebebiyle kutsal ve tabiatüstü varlık alanlarıyla ilişkilidir. Bu, kutsala ait emir ve yasakların ihmal ya da ihlal edilmesiyle dini ve ahlaki yönden sorumluluk getiren bir durumdur.⁴ Türkçede dini bakımdan suç sayılan söz veya davranış, sorumluluk ve kabahat⁵, şeklinde tanımlanan günah kavramı itaatin zıddı olarak Kur'an'da farklı kelimelerle ifade edilmiştir. Günah kelimesi ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgisi bulunan pek çok kelime⁶ bulunmakla beraber, bu kavramla genel anlamda örtüşenler⁷ ism⁸, zenb⁹, vizr¹⁰, seyyie¹¹ ve lemem¹²dir. Günahla ilgili Kur'an'da geçen kavramların içinde hadislerde de en çok yer alanları ism, zenb ve vizr'dir.¹³

1. Hz. Muhammed'in "Hainlere Arka Çıkma" Hususunda Uyarılmasıyla İlgili Olayın Tarihi Arkaplanı:

Nisa suresi 105.ayetten 116. ayete kadar olan bölümün hicretin dördüncü yılında¹⁴ nazil olduğu ve nüzül sebebi olarak aktarılan rivayetlerde bir hırsızlık

4 Ömer Faruk Harman, "Günah" *DİA*, İstanbul 1996, c. XIV, s. 278.

5 *Büyük Türkçe sözlük*, TDK Yay., Ankara 2011, s. 1003.

6 Sadık Kılıç, *Kur'an'da Günah Kavramı*, Hibaş Yay., Konya 1984, s. 122.

7 İhsan Soysaldı, "İslam'da Günah Kavramı", *Tasavvuf Dergisi*, Ankara 2001, sayı: 7, s. 145; Yaşar Nuri Öztürk, *İslam'da Büyük Günahlar*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 2002, s. 20.

8 Kavramın açıklaması için bk. İsfahani, *Müfredat*, s. 63; İbn Manzur, *Lisaniü'l-Arab*, c. I, s. 23; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. IV, s. 228; Darimi, *Sünen*, c. II, s. 322; Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, (tahk.: Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türki), Daru Hicr, Kahire 1424/2003, c. VII, s. 477; Bebek, "Günah" *DİA*, c. XIV, s. 282.

9 Zenb kavramı ile ilgili bk. Ebu Kasım Hüseyin b. Muhammed Ragıb el- İsfahani, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, Daru'l-Kalem, Beyrut 1412, s. 331; İbn Manzur, *Lisaniü'l Arab*, Daru's-Sadıq, Beyrut, c. I, s. 389; Muhammed b. muhammed b. Abdurrezzak el-Hüseyni ez-Zebidi, *Tacu'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus*, Daru'l- Hidaye, c. II, s. 436; Muhammed b. Ali b. Kadi Muhammed Hamid b. Muhammed Sabir Tahanevi, *Keşşaf Istilahati'l- Funun*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1996, c. I, s. 507; Adil Bebek, "Günah", *DİA*, İstanbul 1997, c. XIV, s. 282;

10 İsfahani, *Müfredat*, s. 867; İbn Manzur, *Lisaniü'l-Arab*, c. V, s. 282; Bebek, "Günah" *DİA*, c. 14, s. 282.

11 İsfahani, *Müfredat*, s. 441-442; İbn Manzur, *Lisaniü'l-Arab*, c. I, s. 95; Kılıç, *Kur'an'da Günah*, s. 129.

12 İsfahani, *Müfredat*, s. 746.

13 Bebek, "Günah" *DİA*, c. XIV, s. 283.

14 Celalleddin Ebu Abdurrahman Suyuti, *Lübabü'n-Nükul fi Esbabi'n-Nüzul*, Müessesetü'l-Kütübi's-Sikafiyye, Beyrut 1422/2002, s. 93; Ebu Hasan Ali b. Ahmet el-Vahidi en-Neyسابuri, *Esbabu'n- Nüzül*,(tahk.: Emin Salih Şaban), Daru'l-Hadis, Kahire 1415/1995, s. 148.

olayının iç yüzünü aydınlatmaya yönelik açıklamalara yer verildiği görülmektedir. Ayetlerin incelenmesine geçmeden önce hırsızlık olayı ile ilgili sürecin nasıl geliştiği hakkında somut veriler içeren rivayetlere bir göz atmak yerinde olacaktır.

Kaynaklarda Nisa suresindeki bu on ayetle ilgili aktarılan olay hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Ancak detaylarda bazı farklılıklar bulunsa da temelde meydana gelen bir hırsızlık olayının ardından gelişen süreç anlatılmaktadır. Müfessirler hırsızlık olayının başkahramanının Tu'me b. Übeyrik olduğu hususunda hemfikirdirler.¹⁵ Rivayetlere bakıldığında çalınan eşyanın un, silah veya zırh olduğu anlaşılmakta, olayın içinde hırsızlık veya kendisine emanet edilen zırhı inkâr ederek emanete ihanet etme ve sonuçta bu çirkin fiili masum birinin üzerine atma, Allah'ın elçisini kurmaca bir hikâyeye yanılmaya kalkışma gibi hususlar bulunmaktadır. Şimdi ayetlerin inişine neden olan bu olay hakkında serdedilen rivayetleri görelim:

1- Çalınan Bir Zırhla İlgili Hırsızlık Suçunun Yahudi Zeyd ibn Semîn'in Üzerine Atılması: Ensardan Evs kabilesinin Beni Zafer b. Haris koluna mensup asıl adı Beşir olduğu söylenen Tu'me (kaynaklarda Tı'me veya Ta'me olarak da geçmektedir) b. Übeyrik adında bir kişi, yine Ensardan olan komşusu Amade b. Numan'a ait un çuvalı içerisindeki bir zırhı çalmış, çuvalın altındaki delikten dökülen unu takip eden zırhın sahibi, Tu'me'nin evine ulaşınca, durumu Allah'ın elçisine aktararak Tu'me'den şüphelendiğini söylemiş, bununla ilgili soruşturma başlatılıp olay ortaya çıkınca, o da olaydan haberi olmadığına ve de kendisinin yapmadığına dair yemin ederek suçu un izinin en son ulaştığı ve zırhı sakladığı evin sahibi Zeyd ibn Semîn'in üzerine atmış, o da zırhı kendisine Tu'me'nin verdiğini söylemiş, itham ettiği bu Yahudinin kavminden bir topluluk buna şahitlik edince Tu'me ve kabilesi ile Yahudi topluluğu arasında davalasma şiddetlenmiş, ardından ensardan akrabalarından ve kabilesinden oluşan bir grup Resûlullah'a (s) gelerek aralarında anlaşmışları üzere suçu, masum Yahudi'nin üzerine yıkmaya çalışmıştı. Onlar Tu'me'nin masum olduğunu

15 Fahreddin Razi, *et-Tefsiru'l- Kebir*, Daru İhyai Turasi'l-Arabi, Beyrut 2008, c. IV, s. 211; Ebu Hayyan el- Endülüsî, *el-Bahru'l-Muhit*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1413/1993, c. III, s. 358.

hırsızlığı, hakkı inkâr eden Allah'ın Resûlün'e (s) inanmayan, bu yüzden de sözüne güvenilmeyecek olan bir Yahudi'nin yaptığına dair kendisinden hüküm vermesini, Yahudi'ye karşı Tu'me'yi savunmasını ve Yahudiye yalanlamasını istemişler, Resûlullah (s) da onların söylediklerine itimat edip tam buna meylettiği, böylece arzusunun da Yahudi'yi cezalandırma yönünde olduğu sırada hainlere arka çıkmaması hususunda kendisini uyararak bu ayetler nazil olmuştur¹⁶. Akrabaları Resûlullah'a (s) gelerek zırhı falancanın çaldığını bildiklerini söylemeleri üzerine onun, insanların huzurunda Tu'me'nin suçsuz olduğunu söylediği¹⁷ de ifade edilmektedir. Ardından nazil olan ayetler Resûlullah'ı (s) ve hırsızları koruyanları uyarmıştır.

Bu olayın başka bir nakline göre zırhı çalan Tu'me onu Yahudi Zeyd ibn Semîn'e emanet bırakmış, çalıntı olduğu ortaya çıkınca da suçu bu Yahudi'nin üzerine atmıştır.¹⁸Süddi ve Mukatil'e göre bu olay bir hırsızlık değil, emanete karşı bir hıyanettir.¹⁹

16 Razi sadece bu rivayeti nakletmiş, Katade rivayetine yer vermemiştir. Razi, *Tefsir*, c. IV, s. 211. Vahidi, *Esbabu'n-Nüzûl*, s. 148; Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c. VII, s. 458, 462; Ebu Muhammed İsmail es-Süddî'l-Kebir, *Tefsiru's-Süddî'l-Kebir*, Daru'l-Vefa, 1414/1993, s. 215; Ebu Hayyan, *Bahr*, c. III, s. 357-358.

17 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c. VII, s. 463-464; Ebu Muhammed el-Mekki Ebu Talib el-Kaysi, *Tefsiru'l-Hidaye İla Buluğî'n-Nihaye*, 1429/2008, c. II, s. 1459. Bu rivayet İbn Abbas'a isnat edilmektedir, ancak gariptir. Ebu'l-Fida İsmail b. Kesir el-Kureşi ed-Dımeşki, *Tefsiru'l-Kur'an'il- Azim*, Daru Yusuf, Beyrut 1403/1983, c. I, s. 490; Muhammed Cemaleddin b. Muhammed Said b. Kasım el-Kasımî, *Mehasinü't-Te'vil*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1418, c. III, s. 320. İsnadının çok zayıf olduğu ile ilgili yaklaşım için bk. Ebu Tayyib Muhammed Siddik Han b. Hasan b. Ali b. Lütfullah el-Hüseyni Buhari Ginneci, *Fethu'l-Beyan fi Mekasidü'l- Kur'an*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1412/1992, c. III, s. 232. İbn Aşur bu rivayetlerin zayıf, konu ile ilgili ziyadenin de hata olduğunu söylemektedir. M. Tahir b. Aşur, *Tefsiru et-Tahrir ve't-Tenvir*, c. V, s. 192.

18 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c. VII, s. 468. Razi, *Tefsir*, c. IV, s. 211; Ebu'l-Hasen Mukatil b. Süleyman b. Beşir el-Ezdi, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman* (tahk.: Ahmet Ferid), Daru'l-Kütübîl İlmiyye Beyrut 1424/2003, c. I, s. 254-255.

19 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c. VII, s. 466. Ebu Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammad el-Cevzi, *Zadü'l- Mesir fi İlmi't-Tefsir*, Mektebetü'l- İslami, c. II, s. 190; Süddi, *Tefsir*, s. 215; Ebu Hayyan, *Bahr*, c. III, s. 358; Mekki, *Tefsiru'l-Hidaye*, c. II, s. 1459.

2- Katade b. Numan Rivayeti²⁰: Übeyrikoğulları diye tanınan bir aile vardı. Bu aileden olan Beşir (lakabı Ebu Tu'medir) münafıktı. O, Resûlullah ve ashâbı hakkında onları hicveden şiirler söyler ve bunları da başka şairlere isnat ederdi. Bir gece Rifaa b. Zeyd'in un ve silahları çalınmış, sabah olunca durumu gören Rifaa olayı yeğeni Katade'ye anlatmış, olayın izini süren Katade b. Numan bunu komşuları Tu'me'nin yaptığı sonucuna varınca onlar da suçu dürüst ve masum bir Müslüman olan Lebid b. Sehl'in²¹ üzerine atmıştı. Lebid'in kendisine attıkları bu iftiradan dolayı onları tehdit etmesi üzerine bu sefer de bir plan hazırlığına koyuldular. Katade durumu Hz. Peygamber'e aktarmasının ardından, Allah Resûlü (s) bunu düşüneceğini ve bakacağını söylemişti. Bunun üzerine gelişmelerden haberdar olan Übeyrikoğulları ve akrabaları harekete geçip yaptıkları bir plan gereği Resûlullah'a (s), ellerinde hiçbir delil olmadığı halde doğruluk sahibi, Müslüman bir ailenin haksız yere hırsızlıkla suçlandığını söylediler. Allah'ın elçisinin Katade'ye, suçsuz ve Müslüman olan kişileri elinde bir delil olmadığı halde hırsızlıkla suçlandığını söylemesinin ardından da bu ayetler nazil olmuştu. Daha sonra silahlar Rifaa'ya iade edilmiştir. Beşir kendisine had cezası uygulanacağını görünce kaçmış müşriklere katılmış ve İslam'dan çıkmıştır.²² İkrime, Tu'me'nin Medine'den Mekke'ye kaçtıktan sonra hırsızlığa devam ettiğini bu yüzden oradan

- 20 Tu'me b. Übeyrik olayı en uzun şekliyle Muhammed b. İshak kanalıyla Katade b. Numan'dan rivayet edilmiştir. Bunu Tirmizi Sünen'de, (Tirmizi, Tefsir, 3036. Muhammed b. İsa b. Servete't-Tirmizi, *Sünenü't-Tirmizi*, (Ta'lik: Muhammed Nasuriddin el-Elbani), Mektebetü'l-Maarif, Riyad, s. 679-680) Taberi de tefsirinde aktarmaktadır. (Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c. VII, s. 458-462). Hadisi aktaran Tirmizi, bunun garib bir hadis olduğunu nakletmektedir. Hadisin farklı kanallardan nakledildiğine işaret eden İbn Kesir, bu hadisi mana olarak diğerlerinden daha tamam bir şekilde Hakim "Müstedrek"inde nakletmekte, Ebu Abbas el-Asam kanalıyla Muhammed b. İshak'tan rivayet etmektedir. Bu rivayet Müslim'in sahihlik şartlarına uygun olup, ancak Buhari ve Müslim bunu kitaplarına almamıştır. (Ebu Abdullah el-Hakim Muhammed b. Abdullah En-Neysaburi, *Müstedrek Ale's-Sahihayn*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, (tahk.: Mustafa Abdulkadir Ata) Beyrut 1411/1990, c. IV, s. 385-388; İbn Kesir, *Tefsir*, c. I, s. 490; Muhyi's-Sünne Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud el-Beğavi, *Mealimü't-Tenzil*, Daru't-Tayyibe, 1409, c. III, s. 284). Ancak Hakim'in sahihlik şartlarına uygun olduğu ile ilgili görüşü eleştirilmiştir. Şöyle ki, rivayetin senesinde bulunan Ömer b. Katade b. Numan ez-Zaferi el-Ensari el-Medeni meçhul bir ravi olup, Müslim onu tahrir etmemiştir. İbn Hibban'dan başka da onu güvenilir kabul eden de yoktur. Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali ibn Hacer el-Askalani, *Tehzibü't-Tehzib*, Matbaatu Daireti'l-Maarif en-Nizamiyye, 1326, c. VII, s. 489. Rivayet ile ilgili değerlendirmeler için bk. Kasımı, *Mehasinü't-Te'vil*, c. III, s. 322.
- 21 Zeyd ve Lebid Yahudi idi, ancak Lebid müslüman olmuştu. Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebubekir el-Kurtubi, *Camiu li Ahkamil-Kur'an*, Müessesetü Risale, Beyrut 1427/2006, c. VII, s. 114.
- 22 Tirmizi, *Sünen*"Tefsir", 3036; Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c. VII, s. 467; Hakim, *Müstedrek*, c. IV, s. 385-388; Suyuti, *Lübab*, s. 92-93.

da kovulduğunu ve yolda yaptığı başka bir hırsızlık neticesinde taşla öldürüldüğünü aktarır.²³

Ayetlerle ilgili nüzûl sebebi olarak aktarılan olayla ilgili birkaç husus göze çarpmaktadır. Nitekim bu durumun ayetlere yapılan yorumlara etki etmiş olduğu görülmektedir. Şöyle ki;

a- Rivayetlerin büyük bir kısmına göre konu ile ilgili Resûlullah'tan(s) hiçbir söz veya fiil sadır olmadığı görülmektedir. Bu olay hakkında Resûlullah'ın (s) durumunu izahta önemli bir ayrıntıdır. Çünkü Allah'ın elçisi anlatılanlardan hareketle bir yargıya varmayı düşünmüş, ancak daha görüşünü ve kararını açıklamadan ayetler olayın iç yüzünü beyan etmiştir. Yani kararlar ilgili süreç meyil ve kanaat aşamasında kalmıştır. Bunda da bir keyfilik bulunmamakla birlikte, yalan yere yemin, Müslümanların şahadeti ve zırhın başka yerde çıkması gibi zahiri deliller tesirli olmuştur.

b- Bir kısım rivayetlerde ise hırsızlıkla itham edilen kişi ile ilgili iddia sahibinin ithamları karşısında Resûlullah'ın (s) kendisine Müslüman ve suçsuz birini delilsiz bir şekilde suçladığı gerekçesiyle o kişiyi uyardığı haber verilmektedir. Bu durumda onu suçlamaları için elde yeterli delil olmaması ve itham edilen zanlının Müslüman olması gibi gerekçeler etkili olmuştur. Bazı kaynaklarda Yahudiye karşılık bir Müslümanın kayırılması gibi yorumlar²⁴, Resûlullah'ın uygulamaları ve hakkın tecellisinde gösterdiği aşırı hassasiyetle bağdaşmamaktadır. Zira ortada bir olay vardır ve bu yüzden zahiri deliller yönünde oluşan bir kanaat olduğu görülmektedir. Yani Resûlullah hissi değil, zahiri gerekçelere göre meseleye yaklaşmıştır.

c- Rivayetlere bakılırsa Resûlullah'ın bir kanaate vardığı ancak bunu ifşa etmediği anlaşılmaktadır. Buradan hareketle onun bir vahiy beklentisi içerisinde olduğu da pekâlâ düşünülebilir. Nitekim bazı haberlerde Resûlullah'ın vahiy beklediği bilgisine yer verilmektedir²⁵.

23 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c. VII, s. 469. Bazı kaynaklar onun Mekke'de hırsızlık için bir duvarın delerken altında kalıp orada öldüğünü nakletmektedir. İbrahim b. Sirri b. Sehl Ebu İshak Zeccac, *Meani'l-Kur'an ve İ'rabuhu*, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1408/1988, c. II, s. 101; Razi, *Tefsir*, c. IV, s. 211; Süddi, *Tefsir*, s. 216.

24 Vahidi, *Esbab*, s. 148; Muhammed Mahmud Hicazi, *Tefsiru'l-Vadit*, Darul Cili'l- Cedit, Beyrut 1413, c. I, s. 426; Muhammed Emin b. Abdullah el-Ürmi, *Tefsiru Hadaiki'r-Ravh ve'r-Reyhan fi Revabi Ullumi'l-Kur'an*, Daru Tak'n-Necat, Beyrut 1421/2001, c. VI, s. 334.

25 Razi, *Tefsir*, c. IV, s. 212.

d- Müfessirler bu ayetlerin Tu'me hakkında inmiş olduğunda hemfikirdirler. Ancak bazıları bu ayetlerin münafıklar hakkında nazil olduğunu bildirmektedir.²⁶ Nitekim iki görüş arasında bir tezat söz konusu değildir. Çünkü bazı âlimlere göre ayet Tu'me ve akrabalarının münafık olduklarını göstermektedir. Aksi olsaydı, Allah'ın elçisi olduğuna inandıkları bir kimseyi suçluyu korumak maksadıyla, yalan ve iftirayla ona yardım etmesini isteyerek yanılmaya kalkışmazlar, masum birini de cezalandırmasını talep etmezlerdi. Nisa suresinin 113. ayeti onların içinde buldukları bu çirkin durumu izhar etmektedir.²⁷ Nitekim rivayetlerde Beşir'in başkalarının adını kullanarak Allah'ın elçisi ve sahabe hakkında olumsuz şiirler söylediği de aktarılmaktadır.²⁸

e- Sözü edilen ayetlere yapılan yorumlara bakıldığında aktarılan nüzûl sebebinin bunlar üzerinde büyük oranda tesiri olduğu görülmektedir. Bu durumun bazen mesajın bütün zamanlara şamil olma özelliğine hanel getirdiği görülmektedir.²⁹ Hâlbuki ki bu on ayette insanlar arasında meydana gelen davalar, anlaşmazlıklar sırasında nasıl bir yol izleneceği Hz. Muhammed'in (s) şahsında onun ümmetine öğretilmektedir. Özel bir hadise üzerine nazil olan ayetlerin hedefi Müslümanlara kıyamete kadar takip edecekleri ilkeleri açıklamaktır.³⁰

f- Ayetlere verilen meallerin ekseriyetinde sadece ayetler Türkçeye çevrilmeyle yetinilmiş ancak bu olaya dair bir açıklama eklenmemiştir. Bu durum ayetlerin muradından başka şekillerde yorumlanmasına zemin hazırlamıştır. En azından bir kaç mealde bağlam içerisinde kısa açıklamalara yer verilmiştir.³¹ Yine bazı meallerde 105 ve 106. ayetler vav bağlacı olmaksızın müstakil şekilde çevrilirken, bir kısmı bunu dikkate almıştır.³²

2. Hz.Mumammed'in Hüküm Vermesi

Ayetlere bakıldığında Resûlullah'ın (s) adalet ilkelerine riayet etmesi noktasında uyarılmış olması, konunun hassasiyeti açısından dikkate değer bir hu-

26 İbn Kesir, *Tefsir*, c. I, s. 489; Ebu Hayyan, *Bahr*, c. III, s. 358.

27 Razi, *Tefsir*, c. IV, s. 211.

28 Tirmizi, *Sünen* "Tefsir", 3036, Ebu Davud Süleyman b. Eş'as es-Sicistani, *Süneni Ebi Davud*, Mektebetü'l-Maarif, Riyad, 2738;

29 Örnek için bk. Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c. VII, s. 462.

30 Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu*, DİB Yay., Ankara 2007, c. II, s. 135-136.

31 Örnek için bk. Hasan Basri Çantay, Mustafa Öztürk, Hayrettin Karaman vd. mealleri.

32 Örnek için bk. Elmalılı Hamdi Yazır, Ömer Nasuhi Bilmen, Süleyman Ateş, Yaşar Nuri Öztürk mealleri.

sustur. Elçi olarak seçilen birinin böyle önemli bir konuda zaafiyet taşıması mümkün olmadığına göre, şahsına hitapla birlikte kendisine karşı uyarı içeren bu ayetler nasıl anlaşılmalıdır? Öncelikle bu meseleyi nüzûl sebebi, Resûlullah'ın (s) kişilik özellikleri ve Kur'an'ın hitap tarzı açısından ele almak lazım gelir. Yukarıda beyan edildiği üzere nüzûl sebebi olarak zikredilen hadiseden yola çıkarak Resûlullah'ın (s) kasten hukuku ihlal ettiğine dair, doğrudan doğruya anlatma bir yana, bunu ima eden herhangi bir ifade dahi bulunmamaktadır. Bu durum, beşer olarak onun vahiy dışında bir bilgi ile böyle kesin sonuçlara ulaşmasının mümkün olmadığını göstermektedir. O halde dînî bir meselede vahyin gösterdiği doğrultuda özellikle herhangi bir hata ile veya kasten yanlış yapması mümkün görülmemektedir. Bir beşer olarak dînî konuların dışında karşılaştığı meselelerde ise nasıl hareket etmesi gerektiği hususunda farklı yaklaşımların bulunduğu görülmektedir.

Hız. Peygamber'e gerçeğin öğretilmesi sürecinde hakikate kaynaklık eden öncelikle vahiy, ardından da sünnet olmaktadır. Sünnetin bu vafsa haiz olması hem içinde taşıdığı mana ve hükmün Allah tarafından bildirilmesi, hem de içinde içtihatlarının da bulunduğu bütün uygulamalarının bizzat ilahi murakabe altında olması, ilahi murada uygun hale getirilmesi sebebiyledir. Öncelikle Resûlullah'ın (s) gönderilen vahyi anlaması ve karşılaştığı meseleleri onun ilkeleri doğrultusunda sonuçlandırması, yani karara bağlaması sürecinde hatalı davranması mümkün değildir. Çünkü bu gibi durumlar peygamberlerin tebliğ görevleri kapsamında bulunmaktadır. Dolayısıyla onların dini bir alanda kusurlu bir uygulamada bulunması öncelikle üstlendikleri elçilik görevi ile bağdaşmaz³³.

Resûlullah'ın (s) vahiy yoluyla bilgilendirilmediği hususlarda genel ilkeler doğrultusunda içtihatla karar aldığı durumlar olmaktadır. Bu konuda iki farklı yaklaşımın bulunduğu görülmektedir. İmam Maturidi, Resûlullah'ın (s) içtihatlarının da nas gibi olduğunu belirterek, uygulamalarının doğru olduğunu, çünkü bunları her türlü noksandan münezze olan Allah'ın kendisine doğrudan bildirdiğini ve ona hakkın dışında başka bir şeyi öğretmediğini, sadece hakikati gösterdiğini ileri sürmektedir.³⁴ Bir başka yönden meseleye bakıldığında açık bir şekilde görülecektir ki, külli kaidelerin yargılama ve hüküm verme sırasında uygulanması, ortaya çıkan somut delillere göre olmasını

33 Karaman vd., *Kur'an Yolu*, c. II, s. 136-137.

34 Muhammed b. Muhammed Ebu Mansur el- Maturidi, *Tevilatü Ehli's-Sünne (Tefsiru'l-Maturidi)*, (tahk.: Mecdi Baslum, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1426/2005, c. III, s. 353.

gerekli kılmaktadır. Bu açıdan Resûlullah(s) da deliller ve veriler üzerinden bir karara varma sürecinde diğer insanlar gibi yanılıya düşebilir³⁵. Nitekim Allah'ın elçisi olmakla birlikte kendisinin bir beşer olduğunu bir dava için karşısına gelen davalılardan birinin kendisini daha güzel ifade etmesi neticesinde ortaya çıkan tabloya göre onun lehinde hüküm verebileceğini, gerçek aksi yönde olmasına rağmen verilen hükme göre kardeşinin hakkına sahip olmaya kalkışan kişinin ateşten bir parça almış olacağını bildirmektedir.³⁶ Bu rivayete göre Resûlullah'ın (s) sahip olduğu bilgi ölçeğinde verdiği kararlarda yanılma imkânı olsa bile, bundan sorumlu değildir. Çünkü konu ile ilgili elde edilen bilgiler doğrultusunda taraf tutmaksızın ve haksızlık yapmaksızın bir karar vermiş olmaktadır. Bu gibi durumlarda asıl sorumlu olan kendisini yanlış bilgilerle yanıltan kimselerdir. Nitekim Resûlullah'ın içtihadında yanlış olduğu durumlarda verdiği kararlar olduğu hal üzere bırakılmamış, derhal tashih edilerek sağlam bir yapıya kavuşturulmuştur³⁷. Eğer düzeltme adına herhangi bir müdahale olmasaydı bu durum onun uygulamalarını mesnet kabul eden diğer hâkimlerin de hatayı tekrar etmelerine yol açardı. Nisa suresindeki ayetlerde konu edinilen olayda Resûlullah yargılama yönteminden değil, hırsızlığı yapan kişinin kim olduğu ile ilgili tespitinden dolayı uyarılmıştır. Bu durum onun uygulamasından çok, yalanla Allah Resûlü'nü yanıltıp onun üzerinden suçsuz birinin haksızlığa uğramasının engellenmesiyle ilgilidir. Burada Resûlullah'a (s) karşı da bir haksızlık söz konusudur. Resûlullah (s) açısından bu bir yanılma olsa da bir hata veya günah kapsamında değerlendirilemez. İnsanların içlerinde gizlediklerini ve gizlice tasarladıkları komplolarını peygamber dahi olsa Allah bildirmedikçe bilmek imkânsızdır. Bu durumda geriye sadece hâkimin karşısına gelen davayı çok iyi araştırması, acele karar vermemesi, bütün bu çalışmalardan sonra yine de kararında yanılırsa bundan sorumlu tutulmaması gibi hususlar kalmaktadır.

35 Karaman vd., *Kuran Yolu*, c. II, s. 137; Kılavuz, *İslam Akaidi*, s. 240-241. Resûlullah elçilik görevi kapsamında tebliğ ve daveti ile ilgili söyledikleri ve yaptıkları ismet sıfatı kapsamında olup, bu alanda hata yapmamıştır. Ancak, bir beşer olarak risalet görevi dışında kalan ve kendiliğinden yaptığı işlerde çoğunlukla isabet etse de yanılma olasılığı bulunmaktadır. Nitekim O kendisinin beşer olduğunu, dini bir konuda emrettiklerine uyulmasını, diğer meselelerdeki emirlerinin beşer özelliği çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini beyan etmiş, sahabe de bu hususta dikkatli davranmıştır. Ginneci, *Fethu'l-Beyan*, c. III, s. 232.

36 Buhari, *es-Sahih*, "Şehadet" 27, Müslim, *Sahih*, "Akziye" 4; İmam Malik, *Muvatta*, "Akziye" 593.

37 Şatbi, *el-Muvafakat fi Usul'i's-Şeria* (çev.: Mehmet Erdoğan), İstanbul 1999, c. IV, s. 19.

Yukarıda zikredilen olayla ilgili nazil olan ayetleri bu ölçüler içerisinde ele alırsak, ortaya şöyle bir sonuç çıkmaktadır: Hâkimin Kur'an'da gösterilen usûl ve hükümlere uygun hüküm vermesi istenmekte, davalarda haksız ve hilekâr olduğu anlaşılan tarafa meylederek onu savunmaması, hiç kimseye iftira ve suç isnadında bulunulmaması, elçi dahi olsa insanların sahip olduğu bilgilerin yeterli olmadığı ve herkesin daima Allah'ın bildirdiklerine muhtaç olduğu öğretilmektedir. Nitekim Allah'ın elçisi bu hususları bilme, anlama ve olaylara uygulamada yanılığa düşmez. Yukarıdaki hırsızlık olayında olduğu üzere nebi (as) suç teşkil eden olay ve onunla ilgili yargılama usullerinde değil, her hâkim gibi elde edilen zahiri deliller doğrultusunda hareket ederek hırsızın kim olduğu ile ilgili durumlarda-hadiste geçtiği gibi- yanılığa düşebilir.³⁸ Bu da günah kapsamına girmemektedir. Aksi halde beşer iradesini aşan bir durumla sorumlu tutulmuş olurdu. Çünkü vahiy ona ilkeleri öğretmiştir, hırsızın kimliğini değil.

Bu ayetleri yorumlayan Maturidi, 'Allah'ın gösterdiğine göre hükmetme' ifadesinde araştırma ve düşünmeyle bir sonuca varma anlamının da mevcut olduğunu, herhangi bir meselede tefekkür ve derinlikli düşünmeye ve bu yolla Allah'ın gösterdiğine uygun olarak hükmetmeye işaret bulunduğunu söylemektedir. Nitekim Kur'an'ın tamamı ile hüküm verme murat edilmiş olsaydı ibare "Allah'ın kitabı ile hükmedesin" şeklinde gelmesi gerekirdi. Bu duruma göre Resûlullah'ın (s) içtihadı da nas gibidir. Çünkü Allah ona hakkı gösterdiğini bildirmektedir ve bu durumda ona gösterilen hakikatten başka bir şey değildir. Yani buna batıl bir şey karışmaz. Bir meselenin aslı ve doğru olduğu ortaya çıkmadıkça onun hak olduğunu söylemek doğru değildir. Nitekim âlimlerin içtihadında şeytanın yanıltma ihtimali sebebiyle, isabet etme kadar yanılma olasılığı da bulunmaktadır. Bazen insan kusurlu bir şeyi hakikat gibi de savunabilir. Ancak Allah kendisine hakkı gösterdiği için Resûlullah'ın (s) bütün içtihatları doğrudur³⁹.

Nisa suresi 105. ayette Allah'ın gösterdiğine göre hükmetmesi istenen Resûlullah'ın (s) hainlere taraf olma hususundaki uyarılmasına bakarak, onun Kur'an'a muhalif davranmasının ardından böyle bir ifadeye yer verildiği düşünülmemelidir. Razi'nin de dediği gibi her uyarı bir kusura işaret etmez.

38 Karaman vd., *Kur'an Yolu*, c. II, s. 137. Ebu kasım Muhammed b. Ahmed b. Cüzi el-Kelbi, *et-Teshil li Ullumi't-Tenzil*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1995, c. I, s. 209. Benzer bir yaklaşım için bk. İbn Aşur, *Tahrir*, c. V, s. 192.

39 Maturidi, *Te'vilat*, c. III, s. 353.

Günlük dilde bu tür ifadeler her zaman rastlamak mümkündür. Allah'ın elçisinin nassa mugayir en ufak bir davranış sergilediği görülmemiştir. Bazı müfessirlerin nüzül sebeplerini merkeze alarak tevili bu yönde yapmaları olayı olumsuz bir çerçevede yorumlamalarına yol açmıştır. Kaldı ki aktarılan olaya bakıldığında ortada hüküm adına Resûlullah (s) tarafından uygulanmış somut bir fiil de bulunmamaktadır. Ayrıca bu durum Kur'an'ın Allah tarafından gönderildiğinin de bir delilidir. Ayetler bazen Resûlullah'ın (s) arzusunun hilafına nazil olduğu gibi, bazen de onun uygulamalarını tashih etmiştir. Nitekim ayette geçen "erakellahu" ifadesi, insanlar arasında hüküm verirken hem vahye hem de içtihadı dayalı olarak yapılması, şeklinde açıklanırken⁴⁰, burada Allah'ın "sana öğrettiği veya vahyettiği şekilde" kaydının getirilmesi dikkat çekicidir. Bu da dini meselelerde Resûlullah'ın ister vahiy ve nass, isterse de onun doğrultusundaki içtihatla olsun herhangi bir uygulamasında şer'i kaideler üzerinden⁴¹ bunu gerçekleştirdiğine bir delil olmaktadır. Nitekim bu konuda bir peygamber ile diğer insanların farkına işaret etmesi bakımından Hz. Ömer'den gelen rivayet önemlidir: "Hiç kimse, Allah'ın bana bildirdiği şekilde hükmettim, demesin; zira bu, sadece Peygamber'e aittir. Biz ise, ancak kendi re'yimizle hükmederiz; bu da ilim değil zandır".⁴²

Ebu Zehre'ye göre ayette geçen "erâkellahu" kaydı hususi bir durum içermekte olup, Resûlullah'ın (s) hüküm verdiği konularda olaya Allah'ın nuruyla bakma istidadının bulunduğu yönüne işaret etmektedir. Hâkimin hükümünde adil olabilmesi, öncelikle içinde batıl bulunmayan Kur'an'a müracaat etmesi ve ardından da olayı iyi bir şekilde araştırması, kalben meseleye hâkim olması ile mümkün olmaktadır ki bu da Allah'ın hakikati göstermesi ile olur. Hakkın nuru ise meseleye önyargıdan uzak, bir tarafa meyletmeden ciddi bir şekilde ve derinlemesine bakmakla olur ki Kur'an bunun aksini yasaklamıştır. Ayetteki yasaklama ümmeti için umumi bir hükümdür⁴³.

Nitekim müfessirler ayette geçen "Allah'ın sana bildirdiği ile hükmet (bimâ erâkellahu)" ifadesine dayanarak Resûlullah'ın (s) bütün hükümlerinin

40 Kelbi, *Teshil*, c. I, s. 209.

41 Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf Ebu Zeyd es-Sealibi, *Tefsiru's-Sealibi*, Daru İhyai Turasi'l-Arabi, Beyrut 1418/ 1997, c. II, s. 295.

42 Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa Ebubekir el-Beyhaki, *el-Medhal ila Süneni'l-Kübra*, Daru'l-Hulefa, Kuveyt, s. 189; Carullah Ebu Kasım Muhammed b. Ömer ez-Zemahşeri, *Keşşaf An Hakaiki Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil*, Mektebü'l-Abeykan, Riyad 1418/ 1998, c. II, s. 145-146.

43 Muhammed b. Ahmed b. Mustafa Ebu Zehre, *Zehretü't-Tefasir*, Daru'l-Fikri'l-Arabi, c. IV, s. 1839.

vahye dayalı olduğunu kabul etmişlerdir. Çünkü bu ifade Allah Resûlü'nün verdiği her hükümde Allah'tan kendisine gelen bir bilgi bulunduğunu gösterir ki, bu bilginin vahiyden başka bir şeyle izah edilmesi zaten mümkün değildir.⁴⁴ Ayrıca yukarıdaki ayeti farklı manada tevil imkânı da bulunmaktadır.⁴⁵ Buna göre anlam "Kur'an'ın farklı delil ve hükümleri doğrultusunda icthadın aracılığıyla Allah'ın sana gösterdiği şekilde hükmet" olur. Bu da Resûlullah'ın hakkında nas bulunmayan konularda kendi re'yiyle hüküm vermesinin mümkün olduğunu göstermektedir.

Resûlullah'ın icthadı ile ilgili tartışmalar bir yana bırakılırsa bu ayetlerin onun insanlar arasındaki ihtilafların çözümünde kendisine indirilen kitaba göre hükmetmesini bildirdiği görülecektir. Ardından da Allah elçisini düşmesi muhtemel bir hataya karşı uyarı, sonuçları ağır olacak bir kötü sonuçtan da korumuştur. Böylece Resûlullah'tan sonra hüküm verme makamında olanların adaleti yanılanlar lehine suçsuz kimseleri karşılarına almamaları öğretilmekte, bu konuda dikkatli olmaları istenmektedir.⁴⁶ Nitekim hâkimler, hadiseleri güzelce tetkik etmeli, hasımların edebî konuşmalarına, hakikati ertecek şekilde olan ifadelerine ve tevillerine aldanmamalı, cinsiyet, milliyet, akrabalık itibarıyla bir tarafa meyil edip de tarafsızlığı ihlâl edecek bir durumda bulunmamalıdır.⁴⁷

Mevdudi olaya salt bir yargılama vakası olarak bakmamakta, bunun siyasi, sosyal ve dini sonuçlarının da bulunduğuna dikkat çekmektedir: "Hz. Peygamber (s.a) bir hâkim olarak kendi önüne getirilen delillere göre hüküm verecek olsaydı suçlu sayılmazdı. Çünkü hâkimler, kendi önlerine getirilen delillere göre hüküm vermelidirler ve bazen insanlar olayı yanlış aksettirerek kendi lehlerine hüküm verilmesini sağlamayı başarabilirler. Fakat meselenin bir yönü daha vardır: Eğer Hz. Peygamber (s.a) İslâm ile küfür arasında kıyasıya bir çatışmanın hüküm sürdüğü o dönemde Yahudinin aleyhine hüküm verseydi, İslâm düşmanları O'nun, İslâm toplumunun ve İslâm davetinin aleyhinde kuvvetli bir manevî silah ele geçirmiş olacaktı. İslâm aleyhinde sıkı bir propagandaya girişip: "Müslümanlar arasında hiç adalet yoktur. Bu

44 Talat Koçyiğit, İsmail Cerrahoğlu, *Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984, c. II, s. 320.

45 Ebu Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Maverdi, *en-Nüket ve'l-Uyun(Tefsiru'l-Maverdi)*, (Ta'lik: Seyyid b. Abdulmansur b. Abdurrahim) Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, c. I, s. 528.

46 Talat Koçyiğit, İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir*, c. II, s. 322.

47 Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, c. II, s. 660.

Yahudi aleyhine verilen hükümden de anlaşılacağı üzere, onlar her ne kadar önyargı ve kavmiyetçiliğin aleyhinde gibi görünüyorsa da önyargılı ve kavmiyetçidirler." diyeceklerdi. Bu nedenle Allah, Müslümanları bu tehlikeden uzaklaştırmak için meseleye doğrudan müdahale etmiştir".⁴⁸

3. Resûlullah'ın Hainlerden Taraf olmaması Konusunda Uyarılması nasıl anlaşılmalıdır?

Nisa suresi 105 ve devamında gelen on ayette nüzûl sebebi olarak verilen bilgilerde olduğu üzere, bir hırsızlık vakasının ardından gelişen olaylarla ilgili Resûlullah'ın uyarılması konu edinilmektedir. Ayetlere getirilen yorumların bu nüzûl sebeplerini merkeze alarak yapılmış olması olaya bakış açılarını etkilemiş, farklı yaklaşımlara yol açmıştır. Bizce mesele Hz. peygamberin uyarılması üzerinden değil de adaleti yanılta kimselere içine düştükleri günah bataklığından nasıl kurtulabileceklerine dair bir çıkış yolu gösterilmesi yani toplumun ıslahı ve adaletin tesisinin amaç edinilmesi yönüyle değerlendirilmelidir. Nitekim ayetlere bakıldığında konu uyarı, öğüt, suçlu ve ona bilerek arka çıkanlar üzerinden işlenmektedir. Bu durum olayın etraflıca araştırılması yönüyle Resûlullah açısından bir ikaz niteliği taşımakla birlikte, belki bundan daha önemlisi onun örnekliği üzerinden Müslümanların hakka riayet hususunda azami hassasiyet göstermeleri gerçeğine dikkat çekmektedir.

Ayette geçen "hainlerden taraf olma!", "hainleri savunma!" ifadelerindeki ikazın nasıl anlaşılması gerektiği hususunda âlimlerin meseleyi birçok yönden değerlendirdiği görülmektedir. Bu yorumlara bakıldığında, genel olarak bu görüşlerde ayette geçen hitabın muhatabı, ifadenin dilsel yönden incelenmesi ve Kur'an'ın üslup özellikleri belirleyici olmuştur.

Ayetin muhatabının kim olduğu yönünden meseleye bakıldığında bir grup âlim ayette geçen uyarının muhatabları içinde Resûlullah'ın (s) da bulunduğunu ifade etmektedir. Bu görüşte olanların başında Taberi gelmektedir. Taberi bu ayet grubuna getirdiği açıklamalarda, taraf olma, istiğfar etme ve suçluları savunma ile ilgili sert emir ve nehy içeren ifadelerin muhatabı olan Resûlullah'ın (s) durumunu kusur mahiyetinde olan bir tutum olarak yorumlamıştır. Ona göre anlam, 'bir Müslümanın veya Müslümanlarla sözleşmesi bulunan birinin şahsına ya da malına ihanet eden kimseyi savunma!' şeklindedir. Başkasının malına ihanet eden birini savunmadan dolayı yaptığı

48 Mevdudi, *Tefhimu'l- Kur'an*, (çev.: Muhammed Han Kayani vd.), İnsan Yay., İstanbul 1991, c. I, s. 403.

yanlışığın, Allah tarafından affedilmesini talep etmesi istenmiş, Allah'ın, af dileyen kullarını, hak ettikleri cezayı vermeyerek çokça affettiği ve onlara karşı çok merhametli davrandığı beyan edilmiştir.⁴⁹

Ayette geçen "hainlerden yana olma!" uyarısını Hazin genel bir çerçevede değerlendirip sözü edilen olayda Resûlullah'a (s) bir günah isnat edilecek durumun bulunmadığını, çünkü nebinin böyle bir fiili işlemediğini söylemektedir. Allah'ın elçisi, Tu'me'ye Müslüman olmasından dolayı yardımcı olmayı istemiş⁵⁰, ancak bunu da masum olduğuna dair ettiği yemin, kabilesinin kendisine şahitliği, zırhın başka yerde bulunması gibi somut delillere dayalı olarak vardığı bir kanaatten dolayı arzulamıştı. Zira hiç kimse gerçeği bildiği halde sırf Müslüman olduğu için Tu'me'ye arka çıktığını söylememiştir. Kaldı ki Tu'me'nin münafıklığı ile ilgili iddialar da kaynaklarda yer almaktadır⁵¹. Muhtemel ki Resûlullah (s) olay vahiyle aydınlatılınca kadar onun münafıklığı hakkında bir bilgiye sahip değildi. Tu'me'nin çevresinin gizlice hazırladığı plandan habersiz, onların hüsn-ü şahadetlerinin etkisiyle böyle bir duyguya yönelmiş olmalıdır. Elmalı bu ayeti Resûlullah'ın ümmetinden bile olsa haini savunmaması, başka din mensubu masum olması durumunda da onun aleyhine Müslümanın tarafını tutmaması, hainler adına avukatlık etmemesi için bir uyarı olarak açıklamaktadır.⁵² Ona göre Resûlullah (s), İslam'ın zahiri, kavminin talep ve şahitlikleri doğrultusunda Tu'me'yi müdafaya meyletmış olması hasebiyle Allah nebisini hata işlemekten korumuştur. Ancak, bilmeden veya zahiri delillere aldanarak da olsa bir hâkimin suçlu birine meyledip masum birine husumet etmesi de bir kusurdur. Bu olay aynı zamanda gaybi bir konuyu haber verme sadedinde bir mucizedir.⁵³

Muhammed Ebu Zehre meseleye genel bir çerçevede bakmayı tercih etmektedir. Ona göre sebep-i nüzûlün sahih ya da gayr-ı sahih olması bir şeyi değiştirmez. Çünkü ayet umum üzere tefsir edilir. Hususi sebebe göre değil. Allah Kur'an'ı peygamberin onun ayetleri doğrultusunda hüküm vermesi

49 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c. VII, s. 457. krş. Mekki, *Tefsir*, c. II, s. 1458.

50 Alaüddin Ali b. Muhammed b. İbrahim b. Ömer Hazin, *Lübabü't-Te'vil fi Meani't-Tenzil*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1415, c. I, s. 424.

51 Tirmizi, *Sünen*, "Tefsir" 3036; Suyuti, *Lübab*, s. 92; Razi, *Tefsir*, c. IV, s. 211.

52 Elmalı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul 1979, c. III, s. 1457.

53 Yazır, *Hak Dini*, c. III, s. 1459. Bu olayın haber verilmesinin bir mucize olduğu ile ilgili görüş için bk. M.Tahir b. Aşur, *Tefsiru et-Tahrir ve't-Tenvir*, c. V, s. 191.

için indirmiş, onunla hakikati göstermiş ve hakkı idrak etmesi için kalbini onunla aydınlatmıştır.⁵⁴

107. ayette Allah elçisine hitaben kendi nefislerine ihanet edenler lehine mücadeleye girişmemesini buyurmaktadır. İbn Aşur'a göre bu ayetteki nehy zahirde her ne kadar Resûlullah'a (s) hitaben yapılmış olsa da aslında bununla onun ümmeti murat edilmiştir.⁵⁵ Nitekim ayette fitrata muhalif davranıp, zararı kendilerine dönecek, dünya ve ahiret cezasını gerektirecek bir fiili yapanların Allah'ın elçisi tarafından bilerek ve isteyerek savunulması düşünülemez. Bu peygamberliğin doğası ile bağdaşmaz. Kaldı ki hemen aşağıdaki ayette hıyanet edenlerin özellikleri olarak dünya hayatında suçludan yana mücadele etmelerinden söz edilmektedir. Her iki ayette de aynı fiilin kullanılması suçluya taraf olmada Resûlullah (s) ile yalan yere şahitlik yapanların aynı noktada bulduklarını iddia etmek olur ki bu da peygamberlerin elçilik vasıflarıyla bağdaşmaz. Aslında kendilerine ihanet eden fitrata muhalif davranan kimseleri savunmaması istenen bir elçinin şahsında, her devirde rastlanan bu yapıdaki kişilere karşı bütün mükellefler uyarılmıştır. Hitabın insanların en adili ve mükemmeli olan Resûlullah'a yapılması, hâkimlerde karşılaşılması olası bir sıfattan kaçınmada mübalağa yapılmış ve hâkimlerin bundan sakınmaları emredilmiştir.⁵⁶

Muhammed Esed, bu ayetleri sadece tarihi yönden ele alıp açıklayanları, mesajı gereksiz bir şekilde daraltmakla eleştirmekte, 105, 106, 107 ve 113. ayetlerde her ne kadar "sen" zamiri kullanılmış olsa da aslında burada işlenen ahlaki öğretilerin Kur'an'ın rehberliğini kabul etmiş olan herkese şamil olduğunu söylemektedir.⁵⁷

Nisa 105 ve 107. ayetlerde, işlenen bir günaha bağlı olarak gelen bir uyarıdan ziyade, eğitilen bir elçinin gelecekte karşılaşacağı sorunlara karşı nasıl davranması ve bu konuda ümmetine ne şekilde örnek olması gerektiği gösterilirken, hüküm verme konumunda olan kimseler için de terbiye yönü ağır basan bir durum bulunmaktadır.

54 Ebu Zehre, *Tefsir*, c. IV, s. 1839.

55 İbn Aşur, *Tahrir*, c. V, s. 193. Benzer bir açıklama şu şekildedir: "Şayet sen, sana indirdiğimizden şüphede isen" Bu ayette olduğu gibi, hitap Resûlullah'a olup, maksad başkasıdır. Beğavi, *Mealimü't-Tenzil*, c. II, s. 284.

56 Muhammed Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakim (Tefsiru'l-Menar)*, Menar Matbaası, Mısır 1328, c. V, s. 397-398.

57 Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 165.

4. Hz. Peygambere İstiğfar Emri ve Günah İlişkisi

Ayetlere konu olan taraf olma ve savunma durumunu değerlendiren müfessirler olaya iki farklı açıdan yorum getirmektedir. İlk gurup konu ile ilgili Resûlullah'ın (s) yanıldığını ve bu sebeple de istiğfara davet edildiğini söylerken, ikincisi de Resûlullah (s) açısından burada bir hata olmadığını, istiğfarın şahsından ziyade çok farklı amaçlar taşıdığını ve başkaları için olduğunu düşünmektedir.

Nüzûl sebebinden hareketle istiğfarla ilgili ayetleri nakledilen haberlerle sınırlı bir şekilde açıklayan âlimler genelde benzer yorumlara yer vermektedir. Mesela istiğfardan maksat, "Hainden taraf olmakla kazandığım günahın cezası için"⁵⁸, "düşündüğün ve meylettiğin şeyden dolayı"⁵⁹, "onunla ilgili düşündüğünden ve yaptığından"⁶⁰ "hainlerin lehine savunmandan dolayı"⁶¹, "ümmetinden günahkâr ve batıl üzere tartışan hainler için"⁶², "Yahudiyi cezalandırma isteği düşüncesi sebebiyle"⁶³ "hırsızlık olayı hakkında Tu'me'yi temize çıkarman sebebiyle"⁶⁴ "Katade'ye söylediklerin sebebiyle"⁶⁵dir.

Taberi'ye göre bu ayetler, Resûlullah'ın (s) suçsuz birine karşı iftira yoluyla ihanet eden kişiyi savunmasıyla oluşan hataya karşılık istiğfar etmesini emretmektedir. Dolayısıyla o, bu olayda Resûlullah'ın (s) günah işlediği kanaatine varmış, bağışlanma dilemesine dair emri de bu kusurun gerekçesi saymıştır.⁶⁶ Zira insanların sözlerine kanarak adalet için gerekli olan deliller derinlemesine incelenmeksizin acele karar vermeye kalkışmanın olumsuz sonuçlara yol açacağı ortadadır. Ancak Tu'me'nin ve ona arka çıkan akrabalarının münafık oldukları yaptıkları ihanetten anlaşılmaktadır. Çünkü onlar, gerçeği bildikleri halde Allah'ın elçisinden yalan ve iftira dolu bir olayla ilgili

58 Taberi, *Camîu'l-Beyan*, c. VII, s. 457.

59 Süddi, *Tefsîr*, s. 215; Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, Daru'l-Kelimü't-Tayyib, Beyrut 1419/1998, c. I, s. 393.

60 Mekki, *Tefsîr*, c. II, s.1459.

61 Kelbi, *Teshîl*, c. 1, s. 209.

62 Ebu Hayyan, *Bahr*, c. III, s. 359.

63 Zemahşeri, *Keşşaf*, c. II, s. 146; Beğavi, *Mealimü't-Tenzil*, c. II, s. 284.

64 Ebu Hasan Mukatil b. Süleyman b. Beşir Ezdi, *Tefsîru Mukatil b. Süleyman*, Daru'l-İhyai't-Türaş, Beyrut 1423, c. I, s. 405; Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim Semerkandi, *Bahrü'l-Ulum*, c. I, s. 337.

65 Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Razi İbn Ebi Hatim, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azim* (tahk.: Esad Muhammed Tayyib), Mektebetü Nezar Baz, Riyad 1417/1997, c. IV, s. 1060.

66 Taberi, *Camîu'l-Beyan*, c. VII, s. 457. Benzer görüş için bk. Ginneci, *Fethu'l-Beyan*, c. III, s. 232.

kendilerine yardım etmesini talep etmez ve bu hususta onu Yahudi aleyhine hüküm vermeye zorlamazlardı. Ayette geçen “Onların kendilerinden başkasını saptıramayacakları ve Resûlullah’a (s) da hiçbir şekilde zarar veremeyecekleri” ifadesi bunu desteklemektedir. Nitekim Tu’mé’nin tövbeye çağrıldığı halde daha sonra Mekke’ye kaçıp, irtidâd ettiği ve orada hırsızlık yapmak için bir duvarı delerken, o duvar üzerine çöküp altında kalarak öldüğü nakledilmektedir.⁶⁷ Sonuçta zırhı çalıp, suçunu bir Yahudi üzerine atan kişinin, yemin edip dini hassasiyeti öne sürerek kendini aklamaya çalışması, Allah’ın elçisini ve müminleri yanıltmaya yeltenmesi bunun üzerine Resûlullah’ın (s) da Yahudiyi suçlamaya meyletmesi bu uyarıya sebep olmuş, Allah Resûlü bu tutumu sebebiyle tövbe etmeye çağırılmıştır.⁶⁸ Ancak burada Taberi ve Zeccac’ın dedikleri gibi bir günahahtan söz etmek mümkün değildir. Çünkü Hz. Peygamber zahiri delillere göre onların suçsuzluğuna inandığı için böyle düşünmüştü.⁶⁹ Yoksa onların durumunu bilerek onlardan yana bir tavır almış değildi.

Muhammed Abduh’a göre buradaki ifade ‘beşerin işleri dolayısıyla sana arız olan hususlarda, yani delilini daha iyi savunana meyletmen ve onun Müslüman olmasına dair hüsn-ü zan beslemenden dolayı bağışlanma dile’ manasına gelmektedir. Nitekim bu olayda adaletten sapma, birinin tarafını tutma kastı olmasa da, böyle bir kişinin istiğfarı tıpkı günah işleyen ve bundan dolayı istiğfar etmesi gereken kişinin durumu gibidir. Bu da hakka karşı aşırı titizlikten kaynaklanmaktadır. Hainlerin sadece sözüne bakarak onlardan yana meyletme yerine, hilekârlara karşı dikkatli olmanın gerektiğini ihtar etmektedir ki ayetteki şiddet ifadesi bunu göstermektedir.⁷⁰

Razi ise ayette Resûlullah’a (s) istiğfar etmesi emredilmesinden yola çıkarak onun bu olayda günah işlediğine dair bir delil olamayacağını, çünkü elçilerin günah işlemekten korunduklarını söylemektedir. Peygamberlerin de günah işleyebileceklerini iddia edenlerin bu âyeti delil olarak ileri sürmelerine ve buna gerekçe olarak da Resûlullah’ın (s) Yahudi’ye hasım olup, hain münafığı savunmayı istemiş olmasından dolayı uyarılmasının da bir günah işleme anlamına geldiğini söylemelerine karşılık o, bir şeyi nehyetmenin, nehye muhatap olan kişinin o yasaklanan şeyi yapmış olduğu anlamına gelmediğini ifade etmektedir. Nitekim Resûlullah’ın bu olayla ilgili olarak hüküm

67 Razi, *Tefsir*, c. IV, s. 213.

68 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, c. VII, s. 466.

69 İbn Atiyye, *Muharraru'l- Veciz*, c. II, s. 109; Ebu Hayyan, *Bahr*, c. III, s. 359.

70 Reşid Rıza, *Menar*, c. V, s. 396.

verme yerine vahyi beklediği de bazı rivayetlerden anlaşılmaktadır. Bu durumda ayette geçen nehyin manası bahse konu olan hırsızlık olayında elçinin dikkatini Tu'me'nin yalancı, iftiraya uğrayan Yahudinin ise masum olduğuna çekmektir.⁷¹

Benzer bir yorum da Maturidi'den gelmektedir. Ona göre bu ayetlerdeki yasaklanan fiil genel manada, yani mutlak bir nehiydir. Mesela "Sakin müşriklerden olma!"⁷², "Sakin şüpheye düşenlerden olma!"⁷³ gibi.⁷⁴ Nitekim Allah Resûlü müşrik olmamış, şüpheye de düşmemiştir. Onun korunmuşluğu ortada iken bu ifadelerin gelmesi bunun bir hata veya günaha karşı değil, genel bir hatırlatma veya bilincin diri tutulmasına yönelik bir durumdur. Nitekim koruma emir ve yasak olan bir konuda olursa bir anlam ifade eder.⁷⁵

Resûlullah'a hitaben Allah'tan mağfiret dilemesinin istenmesini onun bir hata işlediğine delil sayanlara cevap sadedinde⁷⁶ bu durumu Razi şöyle açıklamaktadır:

1) Resûlullah münafık olan Tu'me'nin zahiren Müslüman görünmesine bakarak gönlünde ona yardım etmeye meyletmiş olabilir. Bu kadar küçük bir halden dolayı, ona bağışlanma dilemesi emredilmiştir. Nitekim ebrârın hasenatı mukarrabin için seyyiat sayılmaktadır.⁷⁷

İmam Maturidi de makam bakımından yüksek konumda olan bazı kulların zelle işlemesi bir yana, onun zihne gelmesinden bile itaba maruz kaldıklarını ifade etmekte, buna bazı ayetleri örnek göstererek⁷⁸ Allah'ın elçisine mâsiyet alanında olmayan bazı konularda dahi itabta bulunduğunu söylemektedir.⁷⁹ Çünkü Allah'a itaat eden bir kimse, değeri ne kadar yüce olsa da nefsiyle baş başa kaldığında bazen onun kendisinin rızası dışında tercihlerde bulunma tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceğini Allah çok iyi bilmektedir. Bu

71 Razi, *Tefsir*, c. IV, s. 212.

72 Yunus 10/105.

73 Bakara 2/147.

74 Maturidi, *Tevilat*, c. III, s. 353.

75 Maturidi, *Tevilat*, c. III, s. 353-354.

76 Razi bu cevapları şöyle bir muhtemel soruya karşılık vermiş olmalıdır: "Allah elçisine mağfiret dilemeyi emrettiğine göre buna dayanak olan daha önce işlediği bir günah olması gerekmez mi?" Muhammed Abduh, Muhammed Reşid Rıza, Menâr Tefsiri (çev.: İ. Tüfekçi, A. Rıza Temel), Ekin Yay., İstanbul 2011, c. V, s. 521-522 (572 nolu dipnot).

77 Razi, *Tefsir*, c. IV, s. 212.

78 Mesela: Tevbe 9/43, Nisa 3/107.

79 Maturidi, *Tevilat*, c. I, s. 416.

sebeple kul bu gibi durumlar için Allah'a sığınmaya ve istiğfara yönelmektedir. Nitekim Allah'ın elçilerinden sadır olan zelleler bu çerçevede değerlendirilmelidir.⁸⁰

2) Tu'me'nin kavmi, bu hırsızlık olayında onun masum, Yahudinin ise suçlu olduğuna şahitlik edince Resûlullah (s) onların şahitliklerinden şüphelenmeyi gerektirecek bir olumsuz durum görmemiş ve bu sebeple de o Yahudinin aleyhine hükmetmeye niyetlenmiş olmalıdır. Vahiy gelip işin hakikati ortaya çıkınca anlaşıldı ki onların yalancı şahitlikleri üzerine verilecek bir hüküm her ne kadar Allah katında mazur sayılsa da hatalı olacaktır. Allah Resûlü'ne istiğfarın emredilmesi, bu olayla ilgili vermeye niyetlendiği hatalı hüküm sebebiyle olmaktadır⁸¹. Burada sözü edilen hükmün niyet aşamasında olması sebebiyle⁸² bir günah olarak değerlendirilemeyeceği ortadadır. Dolayısıyla ayetteki mağfiret emri Resûlullah'ın (s) günah işlediğine dair bir delil olamamaktadır.

3) Buradaki Allah'tan mağfiret isteme emri suçlu birini yalancı şahitlikle savunmaya çalışan ve onu temize çıkarmaya gayret eden kimseler için olması da imkân dâhilindedir⁸³. Ancak bu görüş bazı müfessirlerce pek kabul görmemiştir.

Reşid Rıza, Razi'nin muhtemel cevaplarını aktardıktan sonra ilk iki hususun Resûlullah'ın bağışlanmayı dilediği hususlardan olduğunu söylemekte ve onun günahının mukarrabinin seyyiâtı kabilinden olduğunu tekrarlamaktadır.⁸⁴ Nüzûl sebebi olarak aktarılan rivayetlerin sahih olması durumunda bu husustaki değerlendirmelerin en güzelinin Razi'ye ait olduğunu, Abduh'un görüşünün de Resûlullah'ın (s) kendisine yakışmayan şeylerden tenzihi açısından en belîğ olduğunu söylemektedir.⁸⁵ Bizce de ister ayetlerin inişine sebep olan olay olsun, isterse de Kur'an'ın genel anlatım tarzı olsun, burada Resûlullah'ın (s) kendisine hak olarak indirilen Kur'an'da anlatılan genel ilkelere ters düşen ve günah olarak nitelenebilecek bir ihlal söz konusu değildir.

80 Maturidi, *Tevilat*, c. I, s. 414.

81 Razi, *Tefsir*, c. IV, s. 213.

82 İbn Hayyan, *Bahr*, c. III, s. 259.

83 Razi, *Tefsir*, c. IV, s. 213. Esed, bu ayete " ... O halde ihanet edenlerle tartışmaya girme, ama Alah'a (onları) bağışlaması için dua et" şeklinde anlam vermiştir. Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, İşaret Yay., İstanbul 1997, s. 165-166.

84 Reşid Rıza, *Menar*, c. V, s. 396

85 Reşid Rıza, *Menar*, c. V, s. 397

Hainlerden taraf olması meselesine gelince hırsızlık yaptığı halde yalan yere yemin ederek nebiyi yanıltmayı amaçlayan Tu'me'nin haklı olduğuna dair kanaati sebebiyle bu ifadeye maruz kaldığını ve ayetin de bu olay üzerine indiğini söyleyen, kısaca onun hata yaptığını dile getiren müfessirlerin görüşlerine katılmayan Maturidi, müfessirlerin bu konuda hatalı olduğuna işaret ederek, şayet bu olay olmuşsa eldeki mevcut delillere göre Resûlullah'ın bir karara vardığını beyan etmektedir.⁸⁶ Zira suç aleti Tu'me'nin değil de başkasının evinde çıkmıştır. Büyük bir olasılıkla Resûlullah, itham edilen kişinin yemin etmesi ve şahitlerin de onun suçsuz olduğunu savunması gibi somut deliller karşısında olayın mahiyetine değil de zahirine göre bu kanaate varmıştır. Bu ayette uyarının yapılması ise işin iç yüzünü aydınlatacak vahyi beklemediği için yani acele davrandığı için uyarılmıştır. Gerçi Resûlullah (s) kanaatini beyan etmemiştir. Kararını açıklamaya yönelmişken uyarı gelmiştir.⁸⁷ Bu konudaki yaklaşımlar içerisinde Maturidi'nin görüşü daha isabetli görülmektedir.

Reşit Rıza'ya göre ayetin zahiri Resûlullah'ın (s) Müslümanları tasdik, Yahudileri cezalandırmaya meylettğini göstermektedir. O dönemde Müslümanlar güvenilir, Yahudiler ise yalancı ve hain olurlardı. Ancak ayette geçen Müslümanlar gerçekte münafıktır.⁸⁸ Tu'me ve çevresinin kasıtlı ve planlayarak yaptığı davranış ancak münafıklarda olan hasletti. Resûlullah (s) davaları görüp karara varırken sadık kimseler olan Müslümanların lehine tecelli etmesini istemiştir. Yani Müslümanlara yardımcı olmak istemiş, fakat vahyi beklediği için hüküm vermemiştir.⁸⁹ Ancak burada bir husus var ki o da, Katade rivayetinde Resûlullah'ın (s) delilsiz olarak suçladığını söylediği kişinin Müslüman (Katade) birisi olmasıdır. Nitekim bazı müfessirler onun Katade'ye söylediği sözlerden dolayı istiğfarla emrolunduğunu söylemektedir. Bu açıdan bakıldığında Resûlullah'ın (s) mağdur olan birisine karşılık böyle bir tutum sergilemesi düşünülemeyeceğine göre olayı sadece Müslüman- Yahudi cephesinden değil de, Esed'in de haklı olarak işaret ettiği gibi⁹⁰ münafıkların tutumu yönüyle ele almak daha isabetli görülmektedir. Yani bu ayetleri daha

86 Maturidi, *Tevilat*, c. III, s. 353.

87 Ebubekir Alaaddin Muhammed b. Ahmed b. Ebu Ahmed es-Semerandi, *Şerhu't-Te'vilat*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye kısmı, no: 176, vr. 192a.

88 Bazı müfessirler bahse konu olan ayetleri daha öce geçen münafıklarla ilgili ayetlerle bağlantılı görmekte ve bu ayetlerin münafıkların hallerini beyan çerçevesinde değerlendirmektedir Mesela bk. Tahir b. Aşur, *Tefsir*, c. V, s. 191.

89 Reşid Rıza, *Menar*, c. V, s. 397.

90 Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 166.

önce geçen münafıklarla ilgili pasajlarla birlikte ele almak gerekmektedir.⁹¹ Her ne kadar Allah resulü ayetler gelinceye kadar arkadaşlarını kurtarma adına onların bir komplo kurduğundan haberdar olmasa da gelen ayetler bu durumu izhar etmiş, böylece bir elçiye karşı bir Müslümanın yapmayı aklından bile geçiremeyeceği bir kötü fiili ona reva görmüş oldukları ortaya çıkmıştı. Ayetlerde bir taraftan hak ile hükmetmeye dikkat çekilirken bir taraftan da münafıklık faktörü unutulmadan tarafların içinde buldukları durumun en ince detayına kadar araştırılması istenmektedir. Nitekim ayetlerde Elmalı'nın da dediği gibi belîğ bir itab bulunması, hakkın tecellisinin ne denli hassas olduğunu, hainlerin hıyanetlerini ve haksızlıklarını bile bile menfaat, taassup gibi hislerle onlara yardım etmenin, hükmünde hakkın ahkâmını esas alma yerine kişisel arzularına tabi olmanın ne denli bir ilahi tehdide maruz kalacağını göstermektedir. Bu sebeple ayetler bu konuda şiddetli ihtar içermektedir.⁹² Sözü geçen ayetlerin işaret ettiği hususlarda Resûlullah'ın onların aksine davranması hem ismet sıfatına hem de risalet görevine uygun düşme-yeceğinden ayetlerde uyarılan durumlarla ilgili olarak bundan böyle yargılama görevi üstlenecek kişileri muhatap aldığı söylenebilir. Aksi halde olayın Resûlullah'ın şahsına münhasır olduğu düşünülecek olursa o zaman ayetlerin taşıdığı ahlaki tutum ve davranışların etki alanı kısıtlanmış olacaktır. Hâl-buki ayetlerin ihtar ettiği hususlar kıyamete kadar uygulama alanı bulacaktır.

Vahyedilen ayetler hem Resûlullah'a hem de bize şunları öğretmiştir: Yargılama sırasında inançların ve fitri meyillerin bir etkisi yoktur. Hâkime düşen her iki tarafı eşit tutması ve haklı olduğunu zannettiği tarafa yardım etmemesidir. Aksi halde zann-ı galiple birinin haklı olduğuna meylederek onu desteklemek, ona yardım etmeye yol açar ve bu da tarafsızlığı ortadan kaldırır. Çünkü bu durumda hâkim desteklemek istediği tarafın yanında yer almış olma durumuna düşmüş olacaktır. Bu olayda hainlerin tarafının davayı kazanması istenildiğine göre bu ictihad ve hüsn-ü zan sebebiyle Resûlullah'ın istiğfar etmesi istenmiştir.⁹³ Bizce bu olayda dikkatten kaçırılmaması gereken husus Resûlullah'ın (s) ayetler ininceye kadar bu kimselerin hain olduklarını ve kendisini haktan uzaklaştırarak yanlış hüküm vermesine çalıştıklarını bilmemesidir. O halde hainlerin davayı kazanmalarını isteme gibi bir durum mevzu bahis olamaz. Deliller zahirde Tu'me'nin lehine görüldüğü için böyle bir kanaati oluşmuş, ancak ayet bu olayda yaşanan ihaneti açığa çıkararak

91 Tahir b. Aşur, *Tahrir*, c. V, s. 191.

92 Yazır, *Hak Dini*, c. III, s. 1460.

93 Reşid Rıza, *Menar*, c. V, s. 397.

onların gerçek yüzlerini göstermiştir. Böylece bu tür durumlarda hem Resûlullah'ın (s) şahsına hem de böyle bir sorumluluğu üstlenen kişilere çok titiz davranmaları uyarısı yapılmıştır. Bunun aynı zamanda bir terbiye yönü bulunmaktadır.

Meseleye peygamberlerin ismeti açısından bakılırsa rivayetlerde aktarılanların hiç birisinin Resûlullah'ın (s) ismetine zarar verecek şeyler olmadığı görülecektir. Ayrıca istiğfar emri de hiçbir şekilde onun ismet vasfına bir gölge düşürmemektedir. Çünkü elçiler Allah'ın kendilerine vahyettiği veya içtihatlarıyla doğru gördükleri dışında hevasıyla hüküm vermekten veya onunla amel etmekten masumdur.⁹⁴ Nitekim ayetteki istiğfar emri gayr-ı ihtiyari bir temayül neticesinde oluşan bir kanaate karşı verilmiş görünmektedir. Aslında Resûlullah (s) bundan sorumlu değildir. Masum olan yüce bir Peygamberden kasıtlı olarak bir günah meydana gelemez, ancak peygamberlik pek yüce bir makam olduğundan bunun daha fazla yücelmesi için istiğfarda bulunmak bir kulluk ve şükran vazifesidir. Ümmetin fertleri için de bir irşad örneğidir, insanlık hali meydana gelen bazı yanlış düşüncelerden, kanaatlerden dolayı Cenâb-ı Hak'ın af ve bağışına sığınarak istiğfarda bulunmalıdırlar.⁹⁵ Allah'ın resulü bu ayetler inmeden herhangi bir hüküm vermemiş hakkı teyit ettiğine inandığı dışında herhangi bir fiilde bulunmamıştır. O sadece hüsn-ü zan beslemiş, Allah gaybi bir bilgiyi yani olayın gizli yönlerini bildirmiş, suçlulara nasıl bir muamele yapması gerektiğini göstermiştir.⁹⁶

Beğavi, peygamberlerin, kendisine risalet görevi geldikten sonra mağfi-ret dilemelerinin üç şekilde olduğunu nakletmektedir: Ya peygamberlikten önceki günahları için, ya ümmetinin ve yakınlarının günahları için, ya da dinin dikkat edilmesini, yaklaşılmamasını tavsiye ettiği bir mübahı istiğfar ederek terk etmesidir. Bu durumda istiğfar, dinin bir hükmünü işitip ona itaat etmek anlamına gelmektedir.⁹⁷

Değerlendirme ve Sonuç

Kur'an birçok yerde Resûlullah'ın (s) bir beşer olmakla birlikte Allah'tan vahiy aldığını bildirmektedir. Bu da peygamberlerin hangi davranışlarının vahiy kapsamında, hangilerinin beşer planında gerçekleştiğine dair yorumları

94 Nisa suresi 113. ayet buna delildir.

95 Bilmen, *Tefsir*, c. II, s. 661.

96 Reşid Rıza, *Menar*, c. V, s. 397.

97 Beğavi, *Mealimü't-Tenzil*, c. II, s. 284.

beraberinde getirmiş, bu yüzden de âlimleri risalet görevi içerisinde olanlarla beşeri olanları ayırmaya özen göstermeye sevk etmiştir. Bu ayırım sonuçta insani bir vasıf olarak günah ve hata yapma olasılığını da tartışmaya açmıştır.

Bu çalışmaya konu olan Nisa suresindeki ayetlerde işin iç yüzünün ancak vahyin aydınlatmasıyla bilinebileceği bir hırsızlık olayı karşısında zahiri delillerden hareketle bir kanaate vardığı görülen Resûlullah'ın (s), daha hükmünü açıklamadan bilgilendirildiği ve hatalı bir hüküm vermekten korunduğu görülmektedir. Sözü edilen olayla ilgili farklı rivayetler bulunsa da bunlarda görülen ortak nokta Allah elçisinin tarafları dinlemesi, yemin ve şahitlik, çalınan eşyanın bulunduğu mahal gibi zahiri delillerden hareketle sahip olduğu kanaatin suçlunun lehinde, masumun aleyhinde olacak şekilde oluşmasıdır. Ancak bazı haberlerde Resûlullah'ın (s) kendi içinde vardığı bu hükmü ilan ettiği yönünde bilgiler aktarılmaktadır. Ancak bunlar rivayet tekniği bakımından problemlili bulunmuştur. Bu yüzden sadece kanaat aşamasında yani ne karara vardığını ilan etmeden olayın iç yüzü kendisine bildirilmiştir. Nitekim bizce de makul görülen, bu sürede acele etmediği ve vahyi beklediği bilgisi de önemli bir husustur. Her ne kadar bir meyil hali yaşasa da kesin karar vermek için vahyi beklemesi onun bu konuda ihtiyatlı davrandığını göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında Resûlullah'ın (s) derinlemesine araştırmadığı ve acele karar verdiği ile ilgili yorumlar isabetsiz görülmektedir. Ayrıca Hz. Peygamberin kanaatinde taraflardan birinin Müslüman diğerinin Yahudi olmasının önemli payı olduğunu söyleyenlerin yaklaşımının da pek sağlıklı olduğu söylenemez. Zira bu yorum da olaydan hareketle yapılmış görünmektedir. Böyle bir durumun hem Kur'an'ın adalet ilkesine, hem de elçilik müessesesine uygun olmadığı ortadadır. Hal böyleyken Resûlullah'ın(s) böyle önemli bir olayda taraf tutarak hüküm vermeye kalkışması anlamına gelebilecek bir yorumun da isabetli olmadığı ortadadır.

Nisa 105 ve 107. ayetlerinde muhatap her ne kadar Resûlullah (s) olsa da bu onun ihtar içeren hususları işlediği anlamına gelmemektedir. Çünkü her nehy ifade, onun muhatap tarafından işlediğini göstermez. Nitekim Kur'an'ın üslubuna baktığımızda Resûlullah (s) üzerinden bu tür mesajların verildiği görülmektedir. Mesela müşriklerden olma, şüphe etme gibi ifadeler bu kabildendir. Çünkü Hz. Peygamber şirk koşmamıştır ve ayetlerden şüphe etmemektedir. Bahsi geçen ayetlerdeki hainleri savunma ve onlara arka çıkma ifadeleri de aynı çerçevede değerlendirilmelidir. Bazı müfessirler bu ifadeleri bir kusur sonucu söylenmiş olarak yorumlasalar da bizce, hitap her ne kadar Resûlullah'a olsa da burada onun ümmetinin kastedildiği ile ilgili yaklaşım

daha isabetli görünmektedir. Bu hususun Resûlullah'ın (s) şahsi bir kusuru olarak ele almasından öte bir anlam taşıdığı muhakkaktır. O da adaletin tesisi ve tecellisi için hüküm verme makamında olanların bu konuya göstermeleri gereken azami özendir.

Ayette geçen bağışlanma dileme ile ilgili emrin doğrudan Resûlullah'a (s) yapılmasını rivayet edilen olaya göre tevil eden bazı müfessirler onun bir kusuruna karşılık bu emrin geldiğini söylemektedir. İstiğfar beşer olan her varlığın bilerek veya bilmeyerek yaptığı hata kusur ve günahlara karşı Allah'tan bağışlanma dilemesi olduğuna göre peygamber gibi derecesi yüksek kişilerin sahip oldukları manevi makam itibarı ile bu hususta daha hassas olması en tabii bir durumdur. Kaldı ki, istiğfar bir çeşit zikir olması hasebiyle illa da bir kusur sonrasında yapılmış olması gerekmez. İster insan ister peygamber olsun her varlık ne kadar dikkatli olsa da beşer olması hasebiyle noksanlıktan münezzeh değildir. Burada Resûlullah'ın (s) şahsında ümmetine bir nevi istiğfar eğitimi verilmektedir. Nitekim ayette emredilen istiğfara gerekçe olarak davalaşmada Resûlullah'ın (s) vardığı bir kanaat gösterilmişti. Sadece niyet aşamasında kalmış bir durumdan bile istiğfar etmesi istenmesinden hak ve adalet meselesinde hâkimlerin ne kadar dikkatli davranması gerektiği anlaşılmaktadır. Ayetlerde Allah'ın, elçisini uyarması sadece onun şahsında bir durum olarak ele alınırsa burada verilen mesaj tam anlamıyla anlaşılmamış olur. Birçok ayette onun şahsında ümmetine öğüt ve uyarı yollu irşad yapıldığı ortadadır. Bu ayet grubunu da bu şekilde anlamak daha isabetli olacaktır.

Bu ayetlerle ilgili rivayetlerde Resûlullah'ın (s) zahiri deliller ortadayken bilerek ve isteyerek yani kasten günah işlediğine dair hiçbir işaret bulunmamaktadır. Aksine o, bu davada her hâkim gibi delillerden hareketle bir kanaate sahip olmuş, ancak yine de vahyi beklemeyi tercih etmiştir. Nitekim bu olayda davanın zahiri delillerinin dışında onun iç yüzünü ilahi bilgilendirme olmadan peygamber dahi olsa bir beşerin bilmesi mümkün değildir. Aksi halde Resûlullah (s) takatinin üstünde bir sorumlulukla mesul tutulmuş olurdu. O zaman bu ayetler nasıl anlaşılmalıdır? Bizce bu sorunun cevabına Kur'an'ın diğer ayetlerindeki peygambere hitap tarzından hareketle ulaşmak daha uygun görünmektedir. Kaldı ki rivayetlerin sağlam olması şartıyla aktarılan bu olayda Resulullah'ı günah veya hata ile ithama zorlayacak bir husus bulunmamaktadır. Ayetlerde beyan edildiği üzere bir grup tarafından planlanan bir hile neticesinde yanılmaya çalışılan nebinin Allah'ın koruması altında olmasının en güçlü ispatı olarak bu olayın iç yüzünden haberdar edilmesi ve hataya düşmekten korunmasında en önemli hikmetlerden birisi, bundan böy-

le bir hileye kalkışarak Hz. Peygamber'i yönlendirmeye kimsenin en azından cesaret edemeyeceğidir. Bu da Kur'an'ın kaynağı bakımından onun adına bir mucizedir. Ayette hazırladıkları hilelerle ona asla bir zarar veremeyecekleri açıkça ilan edilmektedir. Kaldı ki Resûlullah (s) olayın iç yüzüne dair bilgi sahibi olmasaydı bile, zahiri deliller üzerine vereceği hükümden mesul olmazdı. Çünkü bu davada asıl suçlu ve günahkâr olanlar hileyle ve yalancı şahitlikle Allah'ın elçisini yanıltmaya cüret eden kimselerdir. Resûlullah (s) durumlarını bilerek onlardan yana meyletmemiştir. Ayette belki üzerinde durulması gereken husus, onların hain olarak ilan edilmesi ve elçinin bundan böyle bu tip kimselere iyi niyet beslemesi yerine daha dikkatli olmasının ihtar edilmesidir. Bu aynı zamanda her dönemde karşımıza çıkabilecek bir durum olup, bir konuda hüküm vereceklere çok ciddi bir uyarıdır.

Bu ayetlerden, hüküm verme sorumluluğu olanların Allah'ın kitabında bildirdiği ve Resûlullah'ın gösterdiği şekilde hüküm vermeleri, bunu yaparken olayı derinlemesine araştırıp incelemeleri, suçlunun güzel konuşmasının kendilerini aldatmaması gerektiğini bilmeleri, yalancı şahitlik, komplo ve hilelere karşı dikkatli olmaları, ihanet içerisinde olanların adaleti yanıltma adına giriştikleri ihanetlerine karşı uyanık olmaları, dini veya kabilevi duyguların etkisinde kalarak bir yana meyletmemeleri ve böylece hakkın hâkim kılınması için çalışmaları gibi çok önemli ilkeler içermektedir.

Kaynakça

- Abduh, Muhammed, Rıza, Muhammed Reşid, *Menâr Tefsiri* (çev.: İ.Tüfekçi, A.Rıza Temel), Ekin Yay., İstanbul 2011.
- Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdullah Şeybani, *Müsned*, Müessesetü Risale, Beyrut.
- Askalani, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali ibn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, Matbaatu Daireti'l-Maarif en-Nizamîye.
- Bebek, Adil, "Günah", DİA, İstanbul 1997.
- Beğavi, Muhyi's-Sünne Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud, *Mealimü't-Tenzil*, Daru't-Tayyibe, 1409.
- Beyhaki, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa Ebubekir, *el-Medhal ila Süneni'l-Kübra*, Daru'l-Hulefa, Kuveyt.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul.
- Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhari*, Daru İbn Kesir, Beyrut 1423/2002.
- İmam Malik, b. Enes b. Malik b. Amir, *Muvatta*, Müessesetü Zayid b. Sultan, 1425/2004.
- Büyük Türkçe sözlük*, TDK Yay., Ankara 2011.
- Cevzi, Ebu Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammad, *Zadü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, Mektebetü'l-İslami.

- Darimi, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl b. Behram b. Abdussamed, *Sünenü Darimi*, Daru'l-Muğni, 1412/2000.
- Ebu Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa, *Zehretü't-Tefasir*, Daru'l-Fikri'l-Arabi.
- Endülüsi, Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1413/1993.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı* (çev.: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yay., İstanbul 1997.
- Ezdi, Ebu Hasan Mukatil b. Süleyman b. Beşir, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, Daru İhyai't- Türas, Beyrut 1423.
- Gınneci, Ebu Tayyib Muhammed Sıddık Han b. Hasan b. Ali b. Lütfullah el-Hüseyni Buhari, *Fethu'l-Beyan fi Mekasidü'l- Kur'an*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1412/1992.
- Hicazi, Muhammed Mahmud, *Tefsiru'l-Vaduh*, Darul Cili'l- Cedit, Beyrut 1413.
- Harman, Ömer Faruk, "Günah" *DİA*, İstanbul 1996.
- Hazin, Alaüddin Ali b. Muhammed b. İbrahim b. Ömer, *Lübabü't-Te'vil fi Meani't-Tenzil*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut 1415.
- İbn Manzur, *Lisanü'l Arab*, Daru's-Sadr, Beyrut.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail el-Kureşi ed-Dimeşki, *Tefsiru'l-Kur'an'ül- Azim*, Daru Yusuf, Beyrut 1403/1983.
- İbn Aşur, M. Tahir, *Tefsiru et-Tahrir ve't-Tenvir*.
- İbn Ebi Hatim, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Razi, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim* (tahk.: Esad Muhammed Tayyib), Mektebetü Nezar Baz, Riyad 1417/1997.
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdulhak b. Galib el-Endülüsi, *Muharraru'l- Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1422/2001.
- İsfahani, Ebu Kasım Hüseyin b. Muhammed Ragıb, *el-Müftedat fi Garibi'l-Kur'an*, Daru'l-Kalem, Beyrut 1412.
- Karaman, Hayreddin vd., *Kur'an Yolu*, DİB Yay., Ankara 2007.
- Kasimi, Muhammed Cemaleddin b. Muhammed Said b. Kasım, *Mehasinü't-Te'vil*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1418.
- Kelbi, Ebu Kasım Muhammed b. Ahmed b. Cüzi, *et-Teshil li Ulumi't-Tenzil*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1995.
- Kılavuz, A. Saim, *İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004.
- Kılıç, Sadık, *Kur'an'da Günah Kavramı*, Hibaş Yay., Konya 1984.
- Koçyiğit, Talat, Cerrahoğlu, İsmail, *Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984.
- Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebubekir, *Camiu li Ahkamil- Kur'an*, Müessesetü Risale, Beyrut 1427/2006.
- Maturidi, Muhammed b. Muhammed Ebu Mansur, *Tevilatü Ehli's-Sünne Tefsiru'l-Maturidi*, (tahk.: Mecdi Baslum, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1426/2005.
- Maverdi, Ebu Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *en-Nüket ve'l-Uyun(Tefsiru'l-Maverdi)*, (ta'lik: Seyyid b. Abdulmansur b. Abdurrahim) Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Mekki, Ebu Muhammed Ebu Talib el-Kaysi, *Tefsiru'l-Hidaye İla Buluği'n-Nihaye*, 1429/2008.
- Mevdudi, Tefhimü'l- Kur'an, (çev.: Muhammed Han Kayani vd.), İnsan Yay., İstanbul 1991.
- Müslim, Ebu Hüseyin b. Haccac el-Kuşeyri en- Neysaburi, *Sahihu Müslim*, Daru Tayyibe, Riyad 1427/2006.
- Nesefi, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Tefsiru'n-Nesefi*, Daru'l-Kelimü't-Tayyib, Beyrut 1419/1998.

- Neysaburi, Ebu Abdullah el-Hakim Muhammed b. Abdullah, *Müstedrek Ale's-Sahihayn*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, (tahk.: Mustafa Abdulkadir Ata) Beyrut 1411/1990.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *İslam'da Büyük Günahlar*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 2002.
- Razi, Fahreddin, *et-Tefsiru'l- Kebir*, Daru İhyai Turasi'l-Arabi, Beyrut 2008.
- Rıza, Muhammed Reşid, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakim (Tefsiru'l-Menar)*, Menar Matbaası, Mısır 1328.
- Sabuni, M. Ali, *Maturidiyye Akaidi*, (çev.: Bekir Topaloğlu) DİB Yay., Ankara 1979.
- Sealibi, Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf Ebu Zeyd, *Tefsiru's-Sealibi*, Daru İhyai Turasi'l-Arabi, Beyrut 1418/ 1997.
- Semerkandi, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Bahru'l-Ulum*.
- Semerkandi, Ebubekir Alaaddin Muhammed b. Ahmed b. Ebu Ahmed, *Şerhu'te-Te'vilat*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye kısmı, numara 176.
- Süddi'l-Kebir Ebu Muhammed İsmail, *Tefsiru's-Süddi'l-Kebir*, Daru'l-Vefa, 1414/1993.
- Sicistani, Ebu Davud Süleyman b. Eş'as, *Süneni Ebi Davud*, Mektebetü'l-Maarif, Riyad.
- Soysaldı, İhsan, "İslam'da Günah Kavramı", *Tasavvuf Dergisi*, Ankara 2001, Sayı 7.
- Suyuti, Celalleddin Ebu Abdurrahman, *Lübabü'n-Nükul fi Esbabü'n-Nüzul*, Müessesetü'l-Kütübü's-Sikafiyye, Beyrut 1422/2002.
- Şatibi, *el-Muvafakat fi Usulü's-Şeria* (çev.: Mehmet Erdoğan), İstanbul 1999.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, (tahk.: Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türki), Daru Hicr, Kahire 1424/2003.
- Muhammed b. Ali b. Kadi Muhammed Hamid b. Muhammed Sabir Tahanevi, *Keşşaf Istilahati'l-Funun*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1996.
- Teftazani, Sadüddin Mesud b. Ömer b. Abdullah, *Şerhu Akaidi'n-Nesefiyye*, (tahk.: Ahmet Hicazi), Mektebetü'l- Külliyyati'l-Ezheriyye, Kahire 1408/1988.
- Tirmizi, Muhammed b. İsa b. Servete, *Sünenü'l- Tirmizi*, (ta'lik: Muhammed Nasuriddin Elbani), Mektebetü'l- Maarif, Riyad.
- Vahidi, Ebu Hasan Ali b. Ahmet en- Neysaburi, *Esbabu'n- Nüzül*, (tahk.: Emin Salih Şaban), Daru'l-Hadis, Kahire 1415/1995.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul 1979.
- Zebidi, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzak el-Hüseyni, *Tacu'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus*, Daru'l- Hidaye.
- Zeccac, İbrahim b. Sırrı b. Sehl Ebu İshak, *Meani'l-Kur'an ve İrabuhu*, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1408/1988.
- Zemaşeri, Carullah Ebu Kasım Muhammed b. Ömer, *Keşşaf An Hakaiki Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil*, Mektebü'l-Abeykan, Riyad 1418/ 1998.